

Joanna Siekiera

Metodologia w prawie międzynarodowym publicznym

Folia Iuridica Wratislaviensis 3/2, 141-154

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Joanna Siekiera
Uniwersytet Wrocławski

Metodologia w prawie międzynarodowym publicznym

Methodology of Public International Law

Abstract:

The article is an attempt to look at very essential issue within public international law, that is its methodology. Due to the fact, this branch of law possesses a vital impact on the peace and security in the world, it appears highly important to thoroughly examine the forms of its analysis. Nonetheless, even the scientists of international law themselves, they are unable to clearly define the assumptions or cognitive methods. It is worth mentioning that respected authors of publications concerning international law, who deal with the process of analysis of the law, do avoid the answer on the following question: “What is the methodology in public international law?”.

Some sort of the scientific tip seems to be the old schools, created over the centuries. However, their specific criteria became eventually out of date. According to the *raison d'état* of particular state, the economic ties started to come to the fore. That is why private international law has introduced civil law into the branch of international law. Hence, one has to make use of the research methods available in the cognitive discipline, such as political science, or other social sciences. Reinforcement of the methodological knowledge might in fact lead to the better quality of analysis of public international law.

Keywords:

methodology, methodology of international law, international law, schools of international law

Słowa kluczowe:

metodologia, metodologia prawa międzynarodowego, prawo międzynarodowe, szkoły prawa międzynarodowego

Wstęp

Zagadnienie metodologii w prawie międzynarodowym publicznym (dalej PMP) jest kwestią wysoce istotną. Nierzadko bowiem ta gałąź prawa ma wpływ na kształtowanie stosunków między państwami, a co za tym idzie – pokój i bezpieczeństwo na świecie. Jednakże w przeciwieństwie do innych dyscyplin, np. nauk społecznych, próżno szukać jasno wyznaczonych teorii bądź metod analizy PMP. Stanowi to niewątpliwą przeszkodę w prowadzeniu pracy badawczej, zwłaszcza dla młodych naukowców zajmujących się prawem międzynarodowym. Niemniej jednak właśnie z tego powodu nie

należy ustawać w staraniach mających na celu zgłębienie tego mało zbadanego zagadnienia, i to zarówno na gruncie literatury polskiej, jak i światowej¹.

W kanonie publikacji poświęconych prawu międzynarodowemu² najwyżej cenionymi pozycjami, do których najczęściej się odnoszą prace badawcze z dziedziny metodologii prawa międzynarodowego, są: Mark Bos, *A Methodology in International Law* (1984), Luigi Ferrari Bravo, *Méthodes de recherche de la coutume internationale dans la pratique des états* (1985), Oscar Schachter, *International law in theory and practice: general course in public international law* (1982) oraz wydana pod auspicjami Rüdiger Wolfruma przez Oxford University Press: *Max Planck Encyclopedia of Public International Law* (2012)³. Ostatecznie, żaden z poważanych i cenionych na świecie badaczy prawa międzynarodowego nie nakreślił jednoznacznie zakresu metodologicznego ani podstawowej różnicy pomiędzy teorią a metodologią w PMP. Co więcej, sam autor *A Methodology in International Law* podkreśla (pomimo precyzyjnego tytułu), iż celem jego pracy jest wskazanie wiążącej mocy tego prawa, powodowanej „niezależną wolą państw”⁴. Niejako asekuracyjnie odchodzi on zatem od podania definicji rzeczowej metodologii w prawie międzynarodowym wraz z jej skrupulatnym wyjaśnieniem.

1. Historia metodologii w prawie międzynarodowym

Teoria prawa międzynarodowego publicznego narodziła się w średniowieczu. Jak wskazuje bowiem John Maurice Kelly, powołując się na George’a Wilhelma Friedricha Hegla, niemieckiego filozofa idealizmu, próżno mówić o metodologii prawa między narodami przed początkiem renesansu. Do tego czasu prawo międzynarodowe jako takie nie było uważane za autonomiczną dyscyplinę naukową⁵. Ponadto, od czasów

¹ Na potrzeby niniejszego opracowania autorka przeprowadziła szereg rozmów z wykładowcami zajmującymi się prawem międzynarodowym, głównie na rodzimym Wydziale Prawa, Administracji i Ekonomii.

² Zgodnie z dychotomicznym podziałem prawa międzynarodowego na publiczne i prywatne zarówno w języku prawniczym, jak i potocznym używa się skrótowej nazwy „prawo międzynarodowe” w odniesieniu do prawa publicznego (z łac. *ius inter gentes*, prawo między narodami). Prawo prywatne międzynarodowe z kolei stanowi część porządku krajowego, a zatem jest regulowane przepisami prawa wewnętrznego. Art. 1 ustawy – Prawo prywatne międzynarodowe z 4 lutego 2011 r. (Dz. U. Nr 80, poz. 432) określa zakres obowiązywania tego prawa dla stosunków osobistych i majątkowych w zakresie prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa pracy. Szerzej na ten temat: S. Clavel, *Droit international privé*, Paris 2009, s. 1.

³ Seria wysoko cenionych Encyklopedii Maxa Plancka stanowi zbiorcze wydanie encyklopedii prawa międzynarodowego publikowanych już od 1991 r.

⁴ W.E. Butler, *Perestroika and International Law*, Londyn 1990, s. 31.

⁵ R. Kwiecień, *Teoria i filozofia prawa międzynarodowego. Problemy wybrane*, Warszawa 2011, s. 27; M. Craven, *Introduction: International Law and Its History*, [w:] M. Craven, M. Fitzmaurice, M. Vogiatzi (red.), *Time, History and International Law*, Leiden 2007, s. 1–25; A. Orakhelashvili, *The relevance of theory and history – the essence and origins of international law*, [w:] A. Orakhelashvili (red.), *Research Handbook on the Theory and History of International Law*, Cheltenham 2011, s. 3–22.

antycznych przez wieki średnie prawo pojmowano jako wolę bóstw, stąd doktryna prawa naturalnego była obowiązująca także w kształtowaniu się prawa między narodami. Istniało przekonanie o konieczności ustanowienia reguł zachowania, któremu będą podporządkowane wszystkie społeczności, bez wyjątku. Ta zasada została następnie zaadoptowana przez dwa najważniejsze w tamtym okresie ośrodki władzy i edukacji: Kościół chrześcijański i prawników rzymskich⁶.

Oprócz powolnego kształtowania się zasad prawa międzynarodowego pod egidą Kościoła, w ramach doktryny prawa naturalnego, feudalni władcy zaczęli wprowadzać własne prawodawstwo w państwach Europy Zachodniej. Rozwój handlu w kupieckich miastach Włoch przyniósł rozwój prawa międzynarodowego prywatnego. Należy jednoznacznie wskazać na dwutorowość rozwoju metodologii dyscyplin, jakimi są prawo międzynarodowe publiczne oraz prawo międzynarodowe prywatne. Przedstawiciele szkół wymienionych gałęzi prawa skupiali się w innych ośrodkach nauki, pracowali nad różnymi zagadnieniami swoich dziedzin, stąd wyniki ich dociekań, omawiana historia metodologii ewoluowały na przestrzeni dziejów. Jako odrębne gałęzi prawa cechują się niezależną względem siebie ścieżką rozwoju, a jako samodzielne dyscypliny posiadają własną doktrynę, a także metodologię badań.

Co warto podkreślić, prawo międzynarodowe prywatne ukształtowało się wcześniej niż prawo międzynarodowe publiczne, bo już w starożytności na terytorium Cesarstwa Rzymskiego. Teoria prawa międzynarodowego prywatnego opierała się od końca średniowiecza na dwóch głównych zasadach. Wywarło to w późniejszych wiekach znaczący wpływ na rozwój szkół skupionych wokół danego prądu myślowego. Po pierwsze personalizm, regulujący prawne stosunki przedstawicieli szczepów na terenie Imperium Rzymskiego, uważany był za wiodącą ideą w VII–XII w. W wyniku stopniowego odchodzenia od prawnego rozróżnienia obywateli na podstawie pochodzenia, zaczęto stosować prawo w obrębie danego terytorium (tzw. terytorializm). Nowy system określał sytuację prawną wszystkich osób znajdujących się w wydzielonym dystrykcie Rzymu. W związku z pojawieniem się w obrocie między narodami państw-miast włoskich wraz z ich wpływowymi kupcami przeprowadzono kodyfikację prawa zwyczajowego, wprowadzając statuty. To spowodowało, iż zaczęto mówić o szkole statutowej, której dorobek sięga aż do XIX w. Ponadto, przywołane jednostki włoskich miast zaczęły domagać się większej autonomii, co przełożyło się na kolejne debaty na temat pojęcia niepodległości oraz jego wymiaru w relacjach między narodami. Dodatkowo, co warto

⁶ Szerzej na ten temat: M. Lachs, *Rzecz o nauce prawa międzynarodowego*, Warszawa 1986, s. 46–67; S.C. Neff, *A Short History of International Law*, [w:] M.D. Evans (red.), *International Law*, wyd. 3, Oxford 2010, s. 5.

podkreślenia, odzwierciedleniem rosnącej kultury prawniczej było ujęcie prawa międzynarodowego prywatnego w spisany, a zatem prawnie wiążący system⁷.

Dla porządku należy także wskazać na główne idee przedstawicieli szkół filozoficznoprawnych występujących w różnych państwach Europy, tj. szkoły francuskiej, holenderskiej oraz włoskiej, dlatego też nie bez przyczyny prof. Manfred Lachs przywołuje pojęcie więzienia hellenistycznego. Mówi ono o europocentrycznym poglądzie na historię PMP: „Nauka [...] interpretuje rozwój prawa międzynarodowego w kategoriach europejskich, czyli stosując wobec wszystkich kontynentów standard *ex post facto*”⁸. System *ius pudicum europaeum* odnosił się także do terytorializmu. Porządek ten został stworzony na zasadzie uszanowania nienaruszalności suwerennych władz państwa oraz wzajemnego uznania autonomii państw na arenie międzynarodowej⁹.

I tak, zarys dziejów metodologii prawa międzynarodowego prywatnego należy zacząć od dawnej szkoły francuskiej (XIII–XVI w.). Dzieliła się ona na dwa nurty: prawa zwyczajowego oraz pisanego. W okresie odrodzenia i humanizmu ten swoisty terytorializm myśli francuskiej spowodował rozkwit prawa własności, mocno związanego z pojęciem feudalizmu, a następnie *dominium* i *imperium*¹⁰. Szkoła holenderska także znajduje się w nurcie terytorializmu. *Novum* jest tutaj analizowanie zjawisk zgodnie z metodologią empiryczną, rozpowszechnianą od XVII w. Należy następnie przywołać dwie ważne zasady szkoły holenderskiej: normy prawa mają znaczenie jedynie na obszarze, na którym je wydano, oraz, zgodnie z powyższym, sądowy wyrok można oprzeć jedynie na prawie obowiązującym na danym terytorium¹¹. W istocie trudno wskazać na pierwszeństwo konkretnej osoby, „ojca założyciela” nauki prawa między narodami. Dokonanie autonomizacji tej dyscypliny prawa było wynikiem przeplatania się poglądów filozofów danych epok, którzy powoływali się na poprzedników i dodawali nowe idee do wspólnego dorobku intelektualnego¹².

Ważną postacią dla metodologii prawa międzynarodowego jest Friedrich Carl von Savigny, który podkreślił trwały związek prawa prywatnego międzynarodowego

⁷ Porównanie rzeczony problematyki jest zbyt szerokie dla tego opracowania, stąd autor zaznacza jedynie odmienności tych gałęzi prawa. Tę tematykę podjęli m.in.: K. Bagan-Kurluta, *Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 2011, s. 23–29; K. Kruczałak, *Zarys międzynarodowego prawa prywatnego; część ogólna*, Gdańsk 2001, s. 23–26; B. Walaszek, M. Sośniak, *Zarys prawa międzynarodowego prywatnego*, Warszawa 1968, s. 18–21.

⁸ Retroaktywna moc obowiązująca europejskich norm odnosić się miała do wszelkich późniejszych zasad prawnomiędzynarodowych powstałych poza starym kontynentem. M. Lachs, *op. cit.*, s. 39.

⁹ M. Loughlin, *Foundations of Public Law*, Oxford 2010, s. 87.

¹⁰ Terytorium, jak podaje B. Walaszek, „stanowiło pojęcie prawno-rzeczowe, nie geograficzne. Nie zajmowano się przestrzennymi granicami władzy państwowej”, B. Walaszek, M. Sośniak, *op. cit.*, s. 23.

¹¹ Więcej na temat przedstawicieli szkoły holenderskiej: K. Kruczałak, *op. cit.*, s. 29–33; B. Walaszek, M. Sośniak, *op. cit.*, s. 23–26.

¹² R. Kwiecień, *op. cit.*, s. 28.

z dziedziną prawa cywilnego¹³. Krótko po ukazaniu się dzieła Savigny'ego Włoch Pasquale Stanislao Mancini¹⁴ kładzie podwaliny pod nowy prąd w prawie prywatnym międzynarodowym, zwany szkołą włoską. Jego tezy dowodzą istotnej roli, jaką prawo ojczyzne (*lex patriae*) odegrało w rozwoju prawa prywatnego międzynarodowego. To właśnie takie podejście w metodologii odbija się głośnym echem w XIX i XX w., a mianowicie w zwycięstwie zasady *legis patriae* zarówno w doktrynie, jak i ustawodawstwie kolizyjnym¹⁵.

Metodologia prawa międzynarodowego publicznego osiągnęła swój największy rozkwit w czasach oświecenia. Doktryna myśli prawniczej cechowała się wówczas dążeniem do sekularyzacji prawodawstwa, jego definitywnego odseparowania od wpływów Kościoła¹⁶, wobec czego starano się usankcjonować praktykę państwa jako głównego i formalnego źródła prawa. Takie spojrzenie głosił holenderski filozof i prawnik Hugo Grotius, zwany także ojcem prawa międzynarodowego. W 1625 r. wydał on dzieło *De iure belli ac pacis*¹⁷, w którym zawarł tezy prawa międzynarodowego obowiązujące do czasów współczesnych. Brytyjski pisarz Thomas Hobbes w swojej książce *Leviathan* z 1651 r. nie zgodził się z Grotiusem i lansowanym przez niego „dobrowolnym prawem”. Udowadniał on, jakoby prawo do samoobrony było jednym z podstawowych przywilejów narodów, a państwo, dzięki suwerennym władzom, ma prawo samo się zabezpieczyć. Twierdził też, iż prawo międzynarodowe oparte jest przede wszystkim na woli jednostek niepodległych, to one bowiem posiadają największy wpływ na swój rozwój oraz relacje w regionie. XVIII-wieczny niemiecki filozof Christian Wolff, powołując się na „dobrowolne prawo” Hugona Grotiusa, stworzył encyklopedię prawa naturalnego. Aprobował on argumentację Holendra nawet podczas trwania konfliktu zbrojnego, która przedstawiała wojnę jedynie jako pojedynek, podczas gdy skutki prawne wojny to zaledwie sankcje za czyny bezprawne¹⁸.

Wiek XIX przyniósł zasady prawa publicznego, powołując system europejski. Zwycięskie potęgi, Brytania, Prusy, Rosja i Austria, nakreśliły nowy porządek po dominacji napoleońskiej. Ład ten został oparty na równości głównych państw starego kontynentu, wprowadzając, a niejako też formalizując, system hegemoniczny. W dziewiętnastym

¹³ W roku 1849 ten niemiecki teoretyk opublikował 8. tom dzieła *System des heutigen römischen Rechts*. To w tym dziele zawarł doniosłą tezę na temat prawnej wspólnoty narodów (*Völkerrechtsgemeinschaft*). O Savigny'ym zob.: K. Bagan-Kurluta, *op. cit.*, s. 30–31; M. Pazdan, *Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 2010, s. 30–31; B. Walaszek, M. Sośniak, *op. cit.*, s. 28–29.

¹⁴ Czyni to w tzw. wykładzie turyńskim *Della nazionalità come fondamento del diritto delle genti*.

¹⁵ K. Bagan-Kurluta, *op. cit.*, s. 32–34; K. Kruczałak, *op. cit.*, s. 39–41; B. Walaszek, M. Sośniak, *op. cit.*, s. 29–34.

¹⁶ Założenie to było jednak fałszywe, jako że prawo materialne było zawsze zsekularyzowane w swej naturze.

¹⁷ Z łac. „O prawie wojny i pokoju”. A. Cassese, *International Law*, wyd. 2, Oxford 2005, s. 24.

¹⁸ *Ibidem*; S.C. Neff, *op. cit.*, s. 11.

stuleciu gloryfikowano także filozofię pozytywistyczną. Francuski filozof Auguste Comte ogłosił ostateczne wyzwolenie ludzkiego umysłu z wszelkich zabobonów oraz dogmatów przeszłości. Dotyczyło to również prawa międzynarodowego, gdzie obok utopijnych wizji świata zaczęto postrzegać współpracę handlową jako podstawę relacji między narodami. Ostatecznie, jeszcze przed wybuchem I wojny światowej, zawiązały się dwie najważniejsze szkoły prawa międzynarodowego publicznego: historyczna, wywodząca się z okresu romantycznego poprzedniej epoki, oraz – w alternatywie do pozytywizmu – szkoła prawa naturalnego. O ile szkoła historyczna nie zyskała do tej pory szerszej aprobaty teoretyków, o tyle druga z wymienionych myśli utrzymała swoją „wielkość” w metodologii prawnomiędzynarodowej. To ona wniosła do nauki prawa międzynarodowego pojęcie takie jak „światowe braterstwo” czy inne idealistyczne wyobrażenia relacji między państwami¹⁹.

Teoretycy ostatnich dekad XX w. posługują się coraz częściej retoryką *international community*. W związku z pojawieniem się nowych, pozapaństwowych podmiotów, które to stają się ważnymi graczami na arenie międzynarodowej, obserwuje się powolne odejście od państwowocentryzmu. Dotyczy to w równej mierze teorii PMP, jak i metodologii tej gałęzi prawa. W następstwie rozwoju globalnego środowiska oraz panujących w nim relacji następuje zmiana środka ciężkości decyzji, a zatem formowania norm prawa międzynarodowego od suwerennych państw na rzecz międzynarodowej wspólnoty. Bezsprzecznie przyniesie to dostrzegalny efekt w kreowaniu umów i sojuszy w stosunkach międzynarodowych²⁰.

2. Porównanie sposobów badań w porządku krajowym

Często do zilustrowania, czym jest, a szerzej, co obejmuje dziedzina prawa międzynarodowego publicznego, używa się komparatystycznej metody przeciwstawienia go regulacjom prawa krajowego²¹. I tak wyróżnia się trzy podejścia do metodologii norm

¹⁹ Dzięki szkole prawa naturalnego rozwinęła się dziedzina prawa międzynarodowego publicznego, jaką jest międzynarodowe prawo humanitarne. W przeciwieństwie do pozytywizmu wybuch działań zbrojnych nie mógł być zaakceptowany jako nieunikniony fakt życia międzynarodowego. Szkoła historyczna stawiała natomiast tezę o wzajemnej efektywności, wpływach kultur, jednostek, narodów na siebie nawzajem. Stąd poszczególne państwa powinny być traktowane osobno, ze szczególnym uwzględnieniem swojej historii, tradycji *etc.* Ponadto odrzucono naturalistyczne pojęcie prawa międzynarodowego jako „uniwersalistycznego”. Do dziś bowiem stosuje się w PMP zasady związane ze zwyczajem, a także odseparowuje się prawne pojęcia „państwa” i „narodu”. S.C. Neff, *op. cit.*, s. 14–18.

²⁰ Szerzej na ten temat: P. Weil, *Towards Relative Normativity in International Law?*, „The American Journal of International Law”, Vol. 77, No. 3, July 1983, s. 413–442 oraz K. Naye, *op. cit.*

²¹ Takiego zestawienia użył choćby K. Nagy w cyklicznej publikacji „Questions of International Law” wydawanej przez prof. G. Harasziego: K. Nagy, *Problems of the Relationship between International and Domestic Law*, [w:] G. Haraszi (red.), *Questions of International Law*, Budapeszt 1977, s. 129–152 oraz M. Lachs, *op. cit.*, s. 45.

wewnętrznych. Są to metody regulacji: administracyjna, cywilistyczna i karna. Z natury prawa międzynarodowego wywodzi się zasada równości wobec prawa wszystkich jego podmiotów²², państw jako jednostek o najszerszych kompetencjach, braku międzynarodowego obowiązkowego sądownictwa, a także braku nadrzędnego organu egzekwującego zbiór norm prawnomiędzynarodowych²³. Należy zatem wywnioskować, iż do norm PMP nie stosuje się ani metody administracyjnej, ani karnej. Jak powszechnie wiadomo, zarówno doktryna, jak i orzecznictwo sądów międzynarodowych²⁴ przywiązują największą wagę do umów będących podstawowym źródłem prawa międzynarodowego. W myśl postanowień Konwencji wiedeńskiej o prawie traktatów z 23 maja 1969 r.²⁵ traktatem jest „międzynarodowe porozumienie między państwami, zawarte w formie pisemnej i regulowane przez prawo międzynarodowe, niezależnie od tego, czy jest ujęte w jednym dokumencie, czy w dwóch lub więcej dokumentach, bez względu na jego szczególną nazwę”²⁶. Cywilistyczna metoda stosowana w PMP ujawnia się zatem w kilku aspektach. Po pierwsze, zgodnie z wyżej przywołaną zasadą równoprawienia podmiotów prawa międzynarodowego²⁷, nie można odwołać się do nadrzędności (czy szerzej – podległości) jednostek na arenie międzynarodowej. Podmioty te nie posiadają wobec siebie żadnych przywilejów, znajdują się na równi, jeśli chodzi o wywiązywanie się ze swoich praw i obowiązków. Zakres owych norm międzynarodowych różni się dla danych kategorii podmiotów. Jako że wyłącznie państwa cechują

²² Na zasadzie równości opierają się wzajemne stosunki podmiotów prawa międzynarodowego. Państwa stanowią natomiast jednostki, które mają największy wpływ na kształtowanie się relacji prawnomiędzynarodowych. Stąd one, będąc podmiotami pierwotnymi, pełnymi i suwerennymi, posiadają wszelkie kompetencje prawnomiędzynarodowe, a ich decyzje są całkowicie niezależne od innych jednostek prawa międzynarodowego.

²³ Na obecny stan prawny. Nie można naturalnie wykluczać przybrania innego obrotu spraw międzynarodowych, jak np. przekazania władzy egzekucyjnej pewnemu podmiotowi: państwu bądź organowi organizacji międzynarodowej.

²⁴ Nie należy używać terminu „orzecznictwo międzynarodowe”, który sugerowałby istnienie ponadnarodowej władzy jurysdykcyjnej, funkcjonującej w obrocie międzynarodowym, podczas gdy jedną z podstawowych cech PMP jest brak scentralizowanego aparatu przymusu, brak obowiązkowego sądownictwa. Przy obecnym stanie prawnym jurysdykcja sądów międzynarodowych obejmuje jedynie sprawy tych państw, które albo same zgłosiły się do rozstrzygnięcia kwestii przez dany trybunał międzynarodowy, albo zostały objęte jego kompetencją poprzez wyrażenie na to zgody w stosownej umowie międzynarodowej. Szerzej na ten temat: B. Cheng, *General Principles of Law as Applied by International Courts and Tribunals*, Cambridge 1994; Ch. Giorgetti, *The Rules, Practice, and Jurisprudence of International Courts and Tribunals*, Leiden 2012; T. Treves, *Civil Society, International Courts and Compliance Bodies*, Cambridge 2005.

²⁵ Dz. U. z 1990 r. Nr 74, poz. 439.

²⁶ Art. 2 Konwencji wiedeńskiej o prawie traktatów.

²⁷ Równość suwerennych państw to naczelną zasadą porządku westfalskiego, pokoju zawartego po 30 latach wojen religijnych w XVII w. w Europie. Ów ład usystematyzował prawo międzynarodowe oraz nadał mu prawne ramy. Jednak od 2. poł. XX w. w obrocie międzynarodowym zaczęły pojawiać się nowe kategorie tzw. podmiotów niepaństwowych. Szerzej na ten temat: A. Kociołek-Pękasa, J. Menkes, *Wartości i źródła materialnych prawa międzynarodowego (studium wokół przypadku)*, „Przegląd Prawa Publicznego: Pochodzenie i efektywność prawa” 2014, nr 7–8, s. 51–71.

się samowładną i całowładną suwerennością²⁸, mogą one swobodnie nawiązywać stosunki umowne. Jedyne ograniczenie występujące tu stanowi o konieczności uregulowania kwestii zgodnie z prawem międzynarodowym.

Nie sposób nie odnieść się choćby pobieżnie do kwestii interpretacji traktatu międzynarodowego. Swoboda zawierania stosunków umownych wywodzi się, jak to zostało wyżej przedstawione, z zasady równości podmiotów PMP. Posługując się dalej tą cywilistyczną metodą, należy wskazać na kolejną, ważną na gruncie prawa międzynarodowego, regułę wywodzącą się z prawa cywilnego²⁹: zasadę dobrej wiary (*bona fides*). Zakłada ona prawne domniemanie działania w przeświadczeniu pewności dopełnienia wyrażonego oświadczenia woli. Ma ona także zastosowanie przy analizie i interpretacji umowy międzynarodowej³⁰. W przypadku mało rozbudowanego oraz nieegzekwowanego systemu sankcyjnego oraz swobody nawiązywania umów nie byłoby pewnego zabezpieczenia wywiązania się z postanowień. Powstałą lukę zapełniła ogólna zasada prawa, *bona fides*, będąca fundamentem prawa międzynarodowego. Należy bowiem zakładać, iż każde oświadczenie woli zawarte w formie umowy zgodnej z Konwencją wiedeńską o prawie traktatów uwzględnia dobrą wiarę. W przeciwnym razie państwo (jak też pozostałe podmioty prawa międzynarodowego) nie mogłoby oczekiwać spełnienia skutku prawnego wypływającego z danego działania. Powszechną praktyką stało się zatem dopisywanie do treści porozumienia bilateralnego bądź też multilateralnego tej klauzuli generalnej. Takowe zastrzeżenie figuruje w licznych orzeczeniach sądów międzynarodowych, a także w Karcie Narodów Zjednoczonych³¹.

Również normy PMP regulowane są inaczej niż w porządku krajowym. Zgodnie bowiem z teorią budowy normy prawnej składa się ona z trzech elementów, tj. hipotezy, dyspozycji i sankcji. Odwołując się do przeanalizowanych wyżej kwestii, w przypadku braku zorganizowanego systemu przymusu nie ma także mowy o sankcji w prawie międzynarodowym³². Potencjalne kary wynikają zatem z treści zawartej umowy. Prawo

²⁸ Na temat podmiotowości prawnomiędzynarodowej państw zob.: J. Barcik, T. Srogosz, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 2007, R. Bierzanek, J. Symonides, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 2002, a także W. Czaplński, A. Wyrozumski, *Prawo międzynarodowe publiczne: zagadnienia systemowe*, Warszawa 2004.

²⁹ Art. 7 ustawy – Kodeks cywilny z dnia 23 kwietnia 1964 r. (Dz. U. z 1964 r. Nr 16, poz. 93) stanowi: „Jeżeli ustawa uzależnia skutki prawne od dobrej lub złej wiary, domniemywa się istnienie dobrej wiary”. Na tej podstawie możliwa jest następcza ocena skutków prawnych. Kodeks jednocześnie wprowadza dychotomiczny podział na osoby działające w złej bądź dobrej wierze.

³⁰ International Law Association London Conference (2000) Committee on Formation of Customary (General) International Law, *Final Report of The Committee Statement of Principles Applicable to The Formation of General Customary International Law*, Londyn 2000.

³¹ Art. 2, ust. 2 Karty stanowi, że: „Wszyscy członkowie, w celu zapewnienia sobie praw i korzyści wynikających z członkostwa, wykonywać będą w dobrej wierze zobowiązania przyjęte przez nich zgodnie z niniejszą Kartą”, Dz. U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90.

³² Naturalnie w PMP występuje pojęcie odpowiedzialności jego podmiotów. Karta Narodów Zjednoczonych reguluje sankcje w rozdziale VII zatytułowanym „Akcja w razie zagrożenia pokoju, naruszenia

międzynarodowe nie operuje sankcją jako częścią normy materialnej, co tłumaczy się prawną i faktyczną niemożnością ingerencji w relacje z oraz pomiędzy głównymi podmiotami PMP, tj. państwami. Istnieje wszak cały kompleks norm odnoszących się do kwestii odpowiedzialności międzynarodowej. Posiadają one wprawdzie charakter wtórny, jednakże dostatecznie precyzują następstwa popełnionego deliktu³³.

Porównując prawo międzynarodowe z porządkiem krajowym, należy przywołać dwie teorie wyrażające ich wzajemny stosunek. Monizm i dualizm odzwierciedlają dychotomiczne podejście do współistnienia wewnętrznego i światowego porządku prawnego, istnienia ewentualnej hierarchii oraz przyczyn ich odrębności. Teoria dualistyczna, zwana także pluralistyczną, zakłada egzystencję dwóch zupełnie różnych systemów prawa, charakteryzujących się zupełnie innymi katalogami podmiotów, a przez to i źródeł prawa. Ujęcie to zostało po raz pierwszy opisane przez niemieckiego prawnika, filozofa prawa Heinricha Trieppla w *Prawie międzynarodowym i wewnątrzpaństwowym* (1899). Skrajna odmiana dualizmu zakłada brak jakichkolwiek elementów stychnych między prawem krajowym a międzynarodowym. Z kolei umiarkowany pluralizm implikuje możliwość istnienia płaszczyzn, gdzie te systemy nakładają się. Tymczasem monizm nie tylko dopuszcza egzystencję jednego systemu norm prawnych, zakładając tym samym jednolity charakter prawa, ale i hierarchicznie reguluje ich wzajemne odniesienie. Można bowiem przywoływać dwie teorie monistyczne opisujące prymat porządku wewnętrznego lub, *a contrario*, prymat prawa międzynarodowego. Przywołany wcześniej Georg Wilhelm Friedrich Hegel traktował normy prawnomiędzynarodowe jako nadrzędne „zewnątrzne prawo państwowe”, w myśl prymatu prawa krajowego. PMP było zatem przedstawione jako całkowicie podporządkowane państwowemu porządkowi prawnemu, niezdolne do hamowania jego działań. Natomiast naukowcy skupieni wokół szkoły wiedeńskiej (przede wszystkim Hans Kelsen) zakładali jedność norm prawnych, gdzie prawo międzynarodowe bytuje na wyższym stopniu w odniesieniu do porządku krajowego. To też naturalną konsekwencją było ograniczenie przez normy PMP swobody działania państwa. Jednakże z punktu widzenia praktyki międzynarodowej teoria monistyczna znacząco odbiega od rzeczywistości, tak prawnej, jak i faktycznej. Istnieją wszak takie normy prawnomiędzynarodowe, których nie sposób odnieść do porządku krajowego³⁴.

pokoju i aktów agresji”); Karta Narodów Zjednoczonych, Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Porozumienie ustanawiające Komisję Przygotowawczą Narodów Zjednoczonych (Dz. U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90). Zob. także *Draft articles on Responsibility of States for internationally wrongful acts* przygotowane w 2001 r. przez Komisję Prawa Międzynarodowego przy Zgromadzeniu Generalnym ONZ.

³³ W. Czapliński, A. Wyrozumska, *op. cit.*, s. 3–4.

³⁴ R. Bierzanek, J. Symonides, *op. cit.*, s. 26–27; W. Czapliński, A. Wyrozumska, *op. cit.*, s. 386–391; M.N. Shaw, *Prawo międzynarodowe*, Warszawa 2011, s. 108–112; W. Szyszowski, *Traktaty a prawo wewnętrzne w systemie prawnym Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej*, Toruń 1964, s. 38–47.

Oprócz wspomnianego prawa traktatów, regulującego podstawowe źródło PMP (umowy), drugim wysoce istotnym źródłem norm prawnomiędzynarodowych jest prawo zwyczajowe. Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości (MTS) w swoim statucie definiuje prawo zwyczajowe jako „powszechną praktykę przyjętą jako prawo”³⁵. Zgodnie z przyjętą doktryną zwyczaj międzynarodowy składa się z dwóch powiązanych elementów: *usus* i *opinio iuris sive necessitatis*. *Usus* (praktyka państwa) musi spełniać trzy warunki: mieć charakter jednolity – takie samo lub podobne zachowanie podmiotów prawa międzynarodowego, stały (powtarzalny) oraz powszechny – być uprawiany przez wszelkie jednostki, których interesów dana praktyka dotyczy lub może dotyczyć³⁶. Jest to zatem element o obiektywnym charakterze, w przeciwieństwie do *opinio iuris sive necessitatis* – subiektywnego przekonania prawnego o konieczności podjęcia określonego działania³⁷. W tym przypadku do podjęcia danej aktywności (praktyki) przez państwo zmuszają normy prawa międzynarodowego. MTS podtrzymał tę tezę w swym orzeczeniu w sprawie szelfu kontynentalnego: „[...] treści międzynarodowego prawa zwyczajowego należy poszukiwać przede wszystkim we właściwej praktyce oraz *opinio iuris* państw”³⁸. W drugiej sprawie dotyczącej szelfu kontynentalnego³⁹ Trybunał określił metodę klasyczną jako odpowiednią do stwierdzenia istnienia prawnomiędzynarodowej normy prawa zwyczajowego⁴⁰.

3. Prawo zwyczajowe a metodologia

Poprzez tworzenie prawa w sposób nieformalny (norma powstaje wszak poprzez zachowanie podmiotów) międzynarodowe prawo zwyczajowe implikuje dalsze pytania odnośnie do metodologii. Głęboka analiza teorii prawa oraz ideologii PMP⁴¹ pozwala zauważyć charakterystyczne problemy w obrębie tej dziedziny prawa. Za adekwatny przykład może tu posłużyć specjalizacja badań w obrębie prawa międzynarodowego.

³⁵ Art. 38, ust. 1, lit. b Statutu Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości, Dz. U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90.

³⁶ Do niedawna twierdzono, jakoby istnienie *usus* wynikało z braku sprzeciwu jakiegokolwiek państwa. Poprzez dynamikę stosunków międzynarodowych, zmianę obrotu międzynarodowego nie wymaga się już akceptacji wszystkich podmiotów prawa do powstania normy zwyczajowej, jedynie zainteresowanych nią stron. Por. wyrok Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w sprawie azylu (*Kolumbia v. Peru*) z 20 listopada 1950 r.

³⁷ K. Wolfke, *Custom in Present International Law*, Dordrecht 1993, s. 1–5, 15–17.

³⁸ Wyrok Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w sprawie szelfu kontynentalnego (*Libia v. Malta*) z 3 czerwca 1985 r.

³⁹ Orzeczenie MTS w sprawie szelfu kontynentalnego Morza Północnego (*RFN v. Holandia; RFN v. Dania*) z 20 lutego 1969 r.

⁴⁰ J.M. Henckaerts, *Studium poświęcone zwyczajowemu międzynarodowemu prawu humanitarnemu: wkład w zrozumienie i poszanowanie zasad prawa dotyczących konfliktu zbrojnego*, Warszawa 2005, s. 8.

⁴¹ Materiały pokonferencyjne International Law Association London Conference (2000)...

I tak naukowcy zajmujący się kwestią suwerenności państwa i jego niezależnej woli będącej źródłem, niejako podstawową przyczyną PMP, skłonią się bardziej ku treści normy, niezależnie, czy materialna zawartość będzie przypisana, czy wyrażona wprost. Inne podejście będą natomiast reprezentować ci badacze, którzy odeszli od państwowocentryzmu, uplasowania tego podmiotu prawnomiędzynarodowego na najwyższym stopniu hierarchii jednostek obrotu międzynarodowego. Dyskusyjną kwestią jest także walor politycznych powiązań PMP. Wszak prawo zwyczajowe powstaje w sposób znaczny przez zgodną praktykę państw rozwiniętych, na gruncie organów ONZ przewyższających jednak liczebnie kraje rozwijające się. Ma się to nijak to stanu faktycznego, gdzie jedynie lokalnie, poprzez zwyczaj regionalny pomiędzy mniej rozwiniętymi państwami możliwe jest wywołanie jednolitego zachowania państw⁴².

Prawo międzynarodowe w swej gałęzi państwowcentrycznej koncentruje się na relacjach między niezależnymi⁴³ podmiotami tego prawa oraz skutkach prawnych ich działań, stąd bardzo pomocne mogą okazać się nauki polityczne. Zarówno politologia, jak i stosunki międzynarodowe zapewniają bogate instrumentarium metodologiczne, w przeciwieństwie do tego, dostępnego w PMP. Zakres teorii i podejść ujętych w naukach politycznych jest jasno wykrystalizowany, bo zastosowany w licznych badaniach⁴⁴. Teoria polityki w zakresie swych badań wymienia m.in. stosunki międzynarodowe, administrację państwową oraz systemy i partie polityczne. Nauką pomocniczą nauk politycznych jest prawoznawstwo. Z wielu powszechnie przyjętych podejść badawczych politologii badacz prawa międzynarodowego może wynieść bardzo istotne, a nawet niezbędne wskazówki do rozwoju jego własnej pracy. Podejście normatywne (badające prawa i idee), podejście funkcjonalistyczne (analiza wzajemnej relacji elementów) czy podejście historyczne (geneza zjawisk prawno- bądź polityczno-międzynarodowych) ułatwią i uporządkują pracę naukową, a z pewnością wykrystalizują cel badacza prawa międzynarodowego⁴⁵.

⁴² Por. przywołane wcześniej orzeczenie MTS w sprawie azylu.

⁴³ Autorka zastosowała uproszczony katalog podmiotów PMP, tj. jedynie suwerennych państw. Naturalnie w obrocie międzynarodowym występuje szereg innych jednostek, jak choćby organizacje międzyrządowe czy podmioty specjalne. Jednak celem takiego posunięcia jest czytelne zobrazowanie istoty państw, jako – na chwilę obecną – najważniejszych graczy na arenie międzynarodowej.

⁴⁴ Por. M. Chmaj, M. Żmigrodzki, *Wprowadzenie do teorii polityki*, Lublin 1996; I.S. Fiut, A. Grobler, *Metodologia nauk. Wybór tekstów*, Kraków 1989; B. Krauz-Mozer, P. Ścigaj, P. Borowiec, *Kim jesteś politologu?* (prezentacja przedstawiona na II Ogólnopolskim Kongresie Politologii, 19–21.09. 2012 r.).

⁴⁵ T. Pawłuszko, *Wstęp do metodologii badań politologicznych: Skrypt akademicki*, Częstochowa 2013, s. 6–7.

Zakończenie

Podsumowując, należy stwierdzić, iż zagadnienie metodologii w prawie międzynarodowym publicznym nie jest ani tak klarowne, ani niebudzące wątpliwości, jak w przypadku innych gałęzi prawa. Wynika to ze specyfiki podmiotów międzynarodowych, źródeł prawa i cech charakterystycznych ich norm, ale także czynników pozaprawnych, takich jak dynamiczny obrót ponadnarodowy. Pomocne stają się natomiast te dziedziny nauki, które choćby w najmniejszym stopniu dotyczą procesów zachodzących między państwami czy innymi jednostkami międzynarodowymi. Należy zatem czerpać z dokonań innych dyscyplin nauki celem lepszego zrozumienia, zbadania i pogłębienia analizy procesów zachodzących w prawie międzynarodowym. Wykorzystując dostępne w innych naukach metody badawcze, teorie poznawcze oraz wyniki badań wraz z ich dogłębnym opisem, można, a nawet należy, dostosować je do potrzeb PMP. Traktaty metodologów prawa międzynarodowego z lat 80. XX w. nie stanowią niestety w praktyce miarodajnej pomocy przy analizie kwestii prawnomiędzynarodowych. Nie powinno to jednak ani zniechęcać, ani tym bardziej powstrzymywać badaczy przed pogłębianiem wiedzy metodologicznej, która to następnie może przełożyć się na wysokiej jakości rozważania w obrębie prawa międzynarodowego publicznego.

Bibliografia

Literatura

- Bagan-Kurluta K., *Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 2011.
- Barcik J., Srogosz T., *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 2007.
- Bierzanek R., Symonides J., *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 1995.
- Butler W.E., *Perestroika and International Law*, Londyn 1990.
- Cassese A., *International Law*, wyd. 2, Oxford 2005.
- Cheng B., *General Principles of Law as Applied by International Courts and Tribunals*, Cambridge 1994.
- Chmaj M., Żmigrodzki M., *Wprowadzenie do teorii polityki*, Lublin 1996.
- Clavel S., *Droit international privé*, Paryż 2009.
- Craven M., Fitzmaurice M., Vogiatzi M., *Time, History and International Law*, Leiden 2007.
- Czapliński W., Wyrozumka A., *Prawo międzynarodowe publiczne. Zagadnienia systemowe*, Warszawa 1999.
- Evans M.D., *International Law*, wyd. 3, Oxford 2010.
- Fiut I.S., Grobler A., *Metodologia nauk. Wybór tekstów*, Kraków 1989.
- Giorgetti Ch., *The Rules, Practice, and Jurisprudence of International Courts and Tribunals*, Leiden 2012.

- Haraszi G., *Questions of International Law*, Budapest 1977.
- Henckaerts J.M., *Studium poświęcone zwyczajowemu międzynarodowemu prawu humanitarnemu: wkład w zrozumienie i poszanowanie zasad prawa dotyczących konfliktu zbrojnego*, Warszawa 2005.
- Kociołek-Pęksa A., Menkes J., *Wartości u źródeł materialnych prawa międzynarodowego (studium wokół przypadku)*, „Przegląd Prawa Publicznego: Pochodzenie i efektywność prawa” 2014, nr 7–8.
- Kruczalak K., *Zarys międzynarodowego prawa prywatnego; część ogólna*, Gdańsk 2001.
- Kwiecień R., *Teoria i filozofia prawa międzynarodowego. Problemy wybrane*, Warszawa 2011.
- Loughlin M., *Foundations of Public Law*, Oxford 2010.
- Orakhelashvili A., *Research Handbook on the Theory and History of International Law*, Cheltenham 2011.
- Pawłuszko T., *Wstęp do metodologii badań politologicznych. Skrypt akademicki*, Częstochowa 2013.
- Pazdan M., *Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 2010.
- Shaw M.N., *Prawo międzynarodowe*, Warszawa 2011.
- Szyszkowski W., *Traktaty a prawo wewnętrzne w systemie prawnym Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej*, Toruń 1964.
- Treves T., *Civil Society, International Courts and Compliance Bodies*, Cambridge 2005.
- Walaszek B., Sośniak M., *Zarys prawa międzynarodowego prywatnego*, Warszawa 1968.
- Weil P., *Towards Relative Normativity in International Law?*, „The American Journal of International Law”, Vol. 77, No. 3, July 1983.
- Wolfke K., *Custom in Present International Law*, Dordrecht 1993.

Dokumenty

- Draft articles on Responsibility of States for internationally wrongful acts*, przyjęte przez Komisję Prawa Międzynarodowego podczas 53 sesji (2001).
- Karta Narodów Zjednoczonych, Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Porozumienie ustanawiające Komisję Przygotowawczą Narodów Zjednoczonych (Dz. U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90).
- Konwencja wiedeńska o prawie traktatów z 23 maja 1969 r. (Dz. U. z 1990 r. Nr 74, poz. 439).
- Prawo prywatne międzynarodowe z 4 lutego 2011 r. (Dz. U. z 2011 r. Nr 80, poz. 432).
- Ustawa – Kodeks Cywilny z dnia 23 kwietnia 1964 r. (Dz. U. z 1964 r. Nr 16, poz. 93).
- Wyrok Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w sprawie azylu (*Kolumbia v. Peru*) z 20 listopada 1950 r.
- Wyrok Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w sprawie szelfu kontynentalnego (*Libia v. Malta*) z 3 czerwca 1985 r.
- Wyrok Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w sprawie szelfu kontynentalnego Morza Północnego (*RFN v. Holandia; RFN v. Dania*) z 20 lutego 1969 r.

Inne

International Law Association London Conference (2000) Committee on Formation of Customary (General) International Law, *Final Report of The Committee Statement of Principles Applicable to The Formation of General Customary International Law*, Londyn 2000.

Krauz-Mozer B., Ścigaj P., Borowiec P., *Kim jesteś politologu?* (prezentacja przedstawiona na II Ogólnopolskim Kongresie Politologii, 19–21.09.2012 r.).